

«ԼԵԶՈՒՆ՝ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴՆ Է՛»

ԲԱՅՑ

. ՈՒՂՂԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ՝ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴՆ ԶԷ

«Ազգարար» (13 Ապրիլ) «Լեզուն՝ ժողովուրդն է» վերնագրով յոգուածով մը կը խօսի լեզուական հարցերու մասին, առիթ առնելով անոնցմէ մէկը՝ որու մասին վերջերս խօսուեցաւ իր մէջ ալ:

Ես թէեւ վաղուց գործս լնացուցած եմ, եւ բնաւ ժամանակ եւ տրամադրութիւն չունիմ կրկին զբաղելու նման խնդիրներով, բայց կարելի չէ լուռ մնալ այս պարագային, մի օրուց է «Ազգարար»-ի սխալ վարդապետութիւնը զայնթակդեցնէ մին կամ շատեր փոքրերէն, եւ նոյն իսկ մեծերէն եւս:

Տեսնենք ինչ կ'ըսէ. «Թողով ու մասնագէտները արտայայտուին լայնորէն ու ազատօրէն, միայն կ'ուզենք վեր առնել պարագայ մը, որուն ճշդումը կրնայ եթէ ոչ պարզել, գոնէ դիւրացնել վէճերը»:

«Այլ պարագան սա է. — ո՞րն է անսխալ հիմը, որուն վրայ պիտի կոթնի վիճողը, իր տեսակէտը ամուր զարձնելու համար: Աւելի ճիշդ, ո՞վ է գերագոյն դատաւորը որուն խօսքը պիտի ընդունուի իբր պատգամ»:

(Պատասխան. Նախնիք, նախնիք, եւ հազար անգամ նախնիք):

Այդ հարցականը զնելու կը ստիպուի՝ առթիւ մեր մէկ արտայայտութեան, զոր ըրեր էինք հարցասէրի մը մէկ հարցումին, որ էր՝ փափաքը գո՞ւմ պէտք է զրել թէ քո՞ւմ:

Իսկ մեր արտայայտութիւնը սա էր. «Պատասխանել վճռակի՛ կարող չեմ. պէտք է ժամանակ ունենալ, եւ թերթիկ հին ձեռագրիները, տեսնելու համար թէ ո՞ր ձեւերը աւելի հին են, եւ յաճախ գործածուած: Բառգիրքները երկու ձեւերն ալ կը դնեն, առի չի բաւեր» (Տես մեր նոր

լոյս տեսած «Մի՛ գրէք... այլ գրեցէք» գործը, էջ 247):

Ըսեր եմ հոն թէ գ և ք լծորդ են, ինչպէս դ և ղ, ք և փ, եւ զրեք եմ օրինակներ. եւ ի վերջոյ կ'ըսեմ թէ «ինծի աւելի հաւանական կը թուի որ ազ ձեւն ըլլայ ուղիղը, փափագ քան փափաք, եւ իբր անխորտակելի փաստ՝ բերած եմ փարպեցւոյ փափագ Առաեկեան անունը, եւ հուկն ազ և աք վերջով կարգ մը բառեր շարելէ յետոյ, կ'ըսեմ. «ինչպէս ըսի, վճռական բան մը չեմ կարող ըսել խընդիրը պէտք է քննել»:

Չեմ գիտեր թէ ինչպէս այս անգամ խղճահարութիւնս բռնեի է եւ այդ տողերը գրեի եմ. վասն զի վստահ էի որ մէջ բերած փաստերս պիտի զոհացնէին, ինչպէս եւ զոհացուցեի էին, իբրպէս, հարցասէրը, եւ բոլոր հարցասէրները, բաւական է ողջամիտ ըլլային:

Բայց «Ազգարար» սխալ կը գտնէ դատողութեան այս ձեւը: Կ'ըսէ. «Այսպէս, ուրեմն, որպէս զի գիտնանք թէ ուղղագրութեան ո՞ր ձեւը ճիշդ է, պէտք է ետ երթանք զարեւրով եւ քննենք թէ նախնիքը ինչպէս գրած են»:

Այո՛, այո՛, եւ բիւր անգամ այո՛, պէտք է ետ երթանք, եւ քննենք նախնիքը. առանց նախնիք մենք ամէնքնիս ալ հեթանոսներ ենք, լեզուն աղաւաղողներ, եւ շատ անգամ՝ ոգիտօրէն, անխղճօրէն: Գանձ մը ունինք պատուական, եւ յարգը չենք զրեւր: «Ազգարար» ալ մէկը չէ՛ր ձայն բարձրացնողներէն՝ երբ կը քանդէին մեր ուղղագրութիւնը . . . սա հիւսիսային կողմն աշխարհիս:

«Իսկ եթէ, կ'ըսէ, չար դիպուածով պատահի որ հին գրքերը ոչնչացած ըլ-

լան կամ մեր ձեռքը չհասնին, այն աստիճանի պիտի ստիպուինք մուծին մէջ խարխաւիկ, չգիտնալ մեր լեզուն, անհրկի՛ երբ աշակերտը կամ հետաքրքրուողը լուսաբանութիւն ուզէ մեզմէ՝»:

«Ազգաբարձ» կրնայ ապահով ըլլալ որ աստանկ չար դիպուած չի պատահիր երեքը, եթէ մինչեւ հիմա չէ պատահեր. պատահի՛ իսկ, նորէն մուծին մէջ խարխաւիկու հարկ չ'ըլլար երեքը. խնդրոյ նիւթ բառերը քանի մը հատ են, որոնք լծորդատառութեան օրէնքով՝ երկու կերպ կը գրուին. գ—ք, դ—ր, թ—փ, եւայլն. եւ մեր տուած պատասխանն ալ հարցադասերն՝ անձրկիլ մը չէր, եւ նոյն իսկ «վճռական բան մը չեմ կարող ըսել» բացատրութիւնը աւելորդ էր, ինչպէս վերեւ ըսի, վասն զի բերած փաստերս ինքնին ուժեղ էին արդէն:

Յետոյ կարգ մը դիտողութիւններ կ'ընէ «Ազգաբարձ», որոնցմէ յայտնի կը տեսնուի թէ կը շփոթէ իրարու հետ լեզու եւ ուղղագրութիւն, ինչպէս իր զրած վերնադրէն ալ կ'երեւայ:

Մեր գիտցածով՝ տարբեր բան է լեզու, տարբեր՝ ուղղագրութիւն:

Լեզուն՝ այս, ժողովուրդն է. ժողովուրդը նախ խօսեր է լեզուն, եւ շատ ժամանակ վերջ կազմուեք է քերականութիւնը, որուն մաս կը կազմէ նաեւ ուղղագրութիւնը:

Բայց քերականութեան եւ ուղղագրութեան մէջ ոեւէ գործ չունի ժողովուրդը. գործը հոն ֆերսկանին՝ գրագէտին է: Վերեւ յիշուած գրքիս մէջ եւս ինքս չեմ ըստած եմ ճանիցս: Տես էջ 279, ուր կ'ըսեմ. «Ժողովուրդը Մարկոսին՝ Կիրակոսին չի նայիր. ինք բառը կը զարնէ ակուային, յիկնէ, ըրնի, ըրնալ, եւ վերջապէս ըրնալ կը հանէ գուրս՝ կլորիկ ձեւով, նոյնպէս կլիկը, քայիլը, խլորը», եւն. — էջ 32, ծանօթութեան մէջ՝ Օտեանի գործածած մատչեցաւ քային վրայ խօսելու» ըսած եմ. «Շնորհը չկայ վրան, որովհետեւ ժողովուրդին տպիտը չկայ», եւայլն:

«Ազգաբարձ»ի հետագայ տողերուն մէջ որոշ կը տեսնուի այդ շփոթութիւնը՝ կը գրէ. «վերջ ի վերջոյ լեզու ըստածը

աստուածատուր բան մը չէ, որ յաւիտեանս յաւիտեանք պիտի շարունակուի անփոփոխ, եւ հասարակ մասկանացուն չպիտի համարձակի (պիտիները աւելորդ են) ձեռք դպցնել անոր: Ո՛չ, լեզուն չիւնած է ինքը ժողովուրդը, եւ իրաւունք ունի նաեւ փոխելու զայն, համաձայն իր պահանջներուն»:

Ձեզի հետ եմ, այո՛, ժողովուրդը նոր բառ կը ստեղծէ, բառի մը ձեւը կը փոխէ, յիկնէ, ըրնալ կ'ընէ, գրաբարի տակնը՝ ալկնէ, ակնէ, ընէ կ'ընէ. ակնը՝ ըսէ, արտասուք՝ արցունք, ձանայկը՝ ձանկնայ, եւն. եւն. բայց ըսելը՝ ընկը՝ չի կրնար ըսէ, ընէ գրել, արցունքը՝ արձունք, ձանկնայը՝ ձանկնայ: Անոր լեզին կը փոքնենք: Հոս գործ չունի ժողովուրդը:

Նոյն բանը ինէ «Ազգաբարձ»է 2000 տարի առաջ արդէն ըսած է Որատիոս (ո՛չ Ովրատիոս, ինչպէս կը գրեն շատեր, տես մեր վերեւ յիշած գիրքը, էջ 205), իր «Արուեստ ֆիլոսոփական»ին մէջ,

Օրինաւոր է, եւ ըլլայ պիտի միշտ Նորահնար բառ մը բերել լոյս աշխարհ. երբ տարւոյն վերջը կը փոխեն անտառներն իրենց տերեւն, հիները նախ կ'իյնան վար, Այսպէս կ'անցնի տերունդն հինցած բառերու եւ նոր ծնածները կը ծաղկին կորովով Պարմաններու նըման...

Որ արդ ինկած են շատ բառեր պիտի ծնին, եւ որ այսօր ի պատուի են՝ պիտի իյնան, Մովսիսի իննն եթէ այնպէս պահանջէ, Որ դատաւորն է լեզուին, պետն եւ օրէնք: (էջ 8—9)՝

1. — Մեր Թարգմանութեամբ, 1923. — Վերգիւլիոսի 2000—ամեակին առթիւ յօդուածներ գրեցին «Յասոս» եւ «Ազգաբարձ», յիշեք էին Վերգիլիոսի Մատիւնադմութեանց գրաբար Թարգմանութիւնները, Մայիս. կանց Թարգմանութիւն, Երեւան 1910, սպառած արդէն, Մշակութիւնը 1923, Հոգեւտեան 1925. եւ սակայն յիշուելու անգամ արժանի չէին եղած՝ զէթ ի պատիւ աշխարհաբարին. Թէն «Ազգաբարձ» ինք ուրիշ անգամ յիշած էր:

Այս տողերը գրած էի արդէն, երբ հասաւ «Յուսսեր» (Ապրիլ 19) Թերթը, ուր Պ. Վեմանի՛ յիշէի

կրնայ գրող մը՝ թող մենք ըլլանք ատի՛
«նամական» բառեր գործածել, «Թրքա-
կան աստիճաններ» գործածել, բայց ա-
ստից գործ չունին ուղղագրութեան հետ։
Թէ՛ ուսմական բառեր կրնան գործա-
ծուի՛լ՝ թէ ոչ, կ'ըսէ արդէն Որատիոս։
Նոյն «Ազդարար»ի մէջ արդէն մեր երե-
սին զարկին ատիկա, բայց ասոնք այն-
պիսի հարցեր են, որոնց վրայ խօսելու
ատենը չէ հիմա. ըսեմ միայն որ ամէն
բառ իր յատուկ տեղն ունի. դիւցազներ-
գութեան մը մէջ զբականութեան ամէն
ծիւղերը կը մտնեն. պատմական, նկարա-
զրական, ողբերգական, են. են. որոնք
յատուկ իրենց լեզուն ունին, Բարկացած
մարդուն բերանը ուրիշ բառ կը դնեն,
հանդարտին՝ ուրիշ։ Զօրավարը ուրիշ
կերպ կը խօսի, հասարակ զինուորը՝ ու-
րիշ։ Բարկացած Արամազդին բերանը
զոպիլ բայը դրած եմ. բարկացողը տեղի

բազմէ, տեղը նստէ չ'ըսեր. այլ. տեղի
դռն։

Բագրատունին իր մեծ Գերթուածին
առաջին տողին մէջ հոգեւորայից բառ մըն
է դրեր. ունիթորեան դարու բառ. եւ կի-
կերոնի ճառերէն մէկուն սկիզբը՝ զովա-
րսեկի բայը. աս ալ նոյն դարու բառ է.
գաղտնիքը. ինքը գիտէ, եւ անոնք որ
տարիններով մաշեր են կեանքերին ար-
ուեստի հալոցներուն շուրջը։

Նոյն իսկ մեր ցորեն բառին օձիքէն աչ-
քունքը էին. սովորութիւնը, «Հասարակը
լեզուին, պետը եւ օրէնքը» ըստ Որա-
տիոսի, արդէն կրնար տալ այդ համար-
ձակութիւնը, կամ կը ներէր այդ ոճին,
եթէ նոյն իսկ լեզուին մէջ չըլլար անոր
արդարացումը. եւ՛ր փոխանակուած կայ
ո-յով, ոխերիմը կայ նաեւ ոխորիմ ձե-
ւով. ցիւրեմն ալ ինչո՞ւ չըլլար ցորեն. . .
Ասոր, սակայն, կ'ըսեն հակիթի մէջ մագ

հաք Հիւրմիւլի եւ Բագրատունի Թարգմանութիւնները,
կը յայտարարէ թէ անոնք, ճշգրտորէ կարծին այն
է, որ ո՛չ միայն պահան են ինչպիսի հարազատութիւնն
ու քաղաքութիւնը, այլ եւ հասած են այն զերգանցու-
թեան, զոր Աստուածաշունչի հայերէն Թարգմանութիւնը
կը ներկայացնէ բոլոր միւս Թարգմանութիւններուն վրայ։
Անոնք Թարգմանութիւնը, այսպիսով, զարծած է երկրորդ
ստեղծագործութիւն մը. Ստեղծագործութիւն մը որիւք
ստեղծագործութեան մը մէջ։

«Հ. Արսէն Ազգիկեանի վերածումը՝ արդի աշխար-
հաբարի, այս զերգանցութիւնը եւ ստեղծագործական
այս դրոշմը չունի։ Սառն ու նախնական բան մը կայ
անոր մէջ, մագաղաթայն անշարժութիւն մը. կրնայ հեղզ
եւ հուսադարձ ըլլալ բնագրին, բայց ո՛չ «Թագուհի
Թարգմանութեան», Աստուածաշունչին պէս։

Խոստովանիմ եւ հաստատմ։

Ռազդատունի Բագրատունի եւ Հիւրմիւլի լեզուն Աս-
տուածաշունչի լեզուին ձեւ, ինքե՛ր գալիք բան է. . .
առաջ անոնք անվերապա՞՛ մայ Թարգմանութեանց համար՝
այն զերգանցութիւնը, որ կը արդի Աստուածաշունչի
Թարգմանութեան, թէ՛ն ինքի սուրբութիւնը կը պատ-
հառէ, բայց թի՛ մը չափազանց կը գտնեմ... սակէ ասե-
լին չեմ կրնար ըսել... բայց բազդատուն աշխարհաբար
Թարգմանութիւն մը Աստուածաշունչին ձեւ՝ ցնորեցուցիչ
բան է, չլսեմու համար որիւք ըսն...

Միք Աստուածաշունչի Թարգմանութիւնը «Թագուհի
Թարգմանութեան» ըսած են, զայն Աստուածաշունչի ու-
րիշ Թարգմանութեանց ձեւ բազդատունով. Բագրատունի
եւ Հիւրմիւլի Թարգմանութիւնները ի՞նչ զործ ունին
Աստուածաշունչի ձեւ. անոնք կրնան բազդատունիչ հա-

յերէն եւ կամ որիւք լեզուներով կատարուած Վերգիւի
նոյն գործերուն որիւք Թարգմանութեանց ձեւ։ Ըրած է
Պ. Վէճուհի այս բանը։

Խոստովանիմ եւ հաստատմ որ մեր Թարգմանութիւն-
ները (Եփեսոսեան, Մշակութեայ, Հոգեւորային) «Սառն եւ
նախնական (քննադիրները 2000 տարուան են) բան մը
ունենան, ինչպէս կ'ըսէ Պ. Վէճուհի, մագաղաթայն ան-
շարժութիւն մը, բայց պէտք է բազդատունին անոնք
աշխարհաբար լեզուով կատարուած որիւք Թարգմանու-
թեանց ձեւ՝ այդպիսի վճիռ մը ուսուիչ առաջ։ Իս զի
չկայ որիւք Թարգմանութիւն, պէտք ինչպիսիք Պ. Վէճ-
ուհիէ որ նաեւ Թարգմանել ինքե՛ր «Եփեսական» ձեւ
կամ «Մշակական» ձեւ զերք մը, որ հասկնայինք թէ
ինչ է մեր «աշխարհի Թարգմանութեան» մէջ զբա-
նուած այդ «սառն ու նախնական» բանը, եւ մագաղա-
թայն անշարժութիւնը, եւ իր «Թագուհի» Թարգմանու-
թեանց որ անշուշտ շատ առցակ, Թագուհի՛ շարուն-
գեցուն բան մը պիտի ըլլայ, որովհի՛նք ապագային սակի
լաւ Թարգմանութիւն, եւ ... ստեղծագործել։

Եթէ ներք Պ. Վէճուհի, դիմել պիտի սույնը որ Na-
poli անունը՝ Նեապոլիսն է, կամ Նաբոլի, Վերգիւի
Պարթենիպիս, որուն սեռականը կ'ըլլայ Նաբոլիսի, եւ
ոչ Նաբոլիոյ, վասն զի Նաբոլիսն չէ ուղղականը, ըսած
շատ Նաբոլիոյն պիտի ըսուէր։

Հոռո՛ գաղաքին համար ալ «աստուածաբանաւ» չ'ըսա
ուրի, այս բառը անձերու յատուկ է. պէտք էր «ասա-
ուածային քաղաք» կամ «քաղաք Աստուծոյ», ինչպէս
կ'ըսէ Հ. Աւետիսեան, Ս. Օգոստինոսի «De Civitate
Dei» գրքի Թարգմանութեան մէջ, «Սագաղաք Պաղատին
Աստուծոյ»։

փնտռել... եթէ զրաբար ըլլար՝ իրծածանքը կրնար ջուր վերցնել, բայց աշխարհաբար եւ ասնկա ոտանաւորի մը մէջ՝ քիչ մը չափազանց է հակկիթի մէջ այդ մազ փըն- առնուուը... Եւ յետոյ, կը՝ կայ ցորեկին եւ հետագային. ցորեկին ու հետագայ ինչ գործ ունին. . . ինչ առնչութիւն ունին իրարու հետ...

Ըսելս այն է որ ռամկական բառ գործածելը՝ ուղղագրութեան հետ առնչութիւն չունի. կրնամ առնաւետեղէն, քիւր- տերան ասութիւններ ալ գործածել, բայց այդ պարագային իսկ ուշ պիտի դնեմ լեզուիս ուղղագրութեան. Եւրի գիւղը՝ Եւրի գիւղ պիտի չգրեմ. տափան՝ պիտի գրեմ տառա՝ (փոստի տառա), որովհետեւ իմ լեզուս աւելն վերջ վիս չ'ընդունիր ար- մատ բառերու մէջ:

Բայց մենք դառնանք մեր գործին:

«Աղջկաբար» կ'ըսէ թէ գործածութիւնն է որ կը կազմէ գերագոյն վաւերացումը, Երբ ազգ մը տարիներ շարունակ ձեւ մը կ'ընդունի ու կը գործածէ, ան արդէն կը դառնայ կանոն, որքան ալ սխալ ըլլայ...

«Եթէ ընդունուի այս պարզ ու բնական հիմը, շատ մը թիւրիմացութիւններ ինքնին կը պարզուին: Օրինակ, հարկ չի մնար երկրորդ բարակ գլուխ ճաթեցնելու թէ ո՞ր ձեւը ճիշդ է, հետագայ թէ յետագայ: Արդարեւ, փոխանակ ետ ետ երթալու ու հասկնալու թէ Ոսկեղարուն ինչպէս գրած են, պէտք է հարցնել թէ ո՞ր ձեւը ո՞ր ժամանակէն կը սկսի, եւ ո՞րը անելի գործածուած է վերջին յշտանգորտեմ, գրողներու եւ մատենագիրներու գրչին տակ: Իսկ այս հարցումին պատասխանը անվիճելի է, դիմացի կողմին իսկ վկայութեամբ: Այսպէս, հարկը տարիէ ի վեր կը գործածուի յետագայ ձեւը:

«Արդ, ձեւ մը որ հարկը տարի դիմացի է, արդէն ստացած է քաղաքացիական կատարեալ իրաւունք, եւ արծանի է ապրելու: Եւ կ'ապրի ինքնին հակառակ մեր բոլոր բողոքներուն: Չէ՞ որ, կրկնենք, մեծագոյն դատաւորը սովորութիւնն է, որ

ուրիշ ասպարէզներու մէջ ալ օրէնքի ուժ ունի յաճախ:

«Եթէ այսպէս չըլլայ, ո՞ր կէ (ուղղէ՞ ուրկէ՞) պիտի ծնէր աշխարհաբարը, երբ անորի կար գրաբարը, իր դարաւոր հասակով եւ պատկառելի դէմքով: Լեզուն ժողովուրդի բերնին մէջն է, եւ ծնունդով է որ կը դարբնուի ու ձեւ կ'առնէ: Ոյժը դարձած է արդէն ուժ, յոյսը պիտի պարզուի յուսի (Թլկատինցին կը գրէ նաեւ յուս, յիս, տես իր «Մատենագրութիւնը») յեցը (յեցածը ոչ թէ յեցը) եղած է յեկած, եւ այլն: Այնպէս որ մեր պատուական հայրերը թող չգայթակղին, երբ թերթի կամ գիրքի մէջ տեսնեն նման փոփոխութիւններ:

«Լեզուն ժողովուրդինն է եւ անոր ձեռքովն է որ կը դարբնուի: Այսպէս է ամէն տեղ, այսպէս է նաեւ մեր մօտ»:

Մարկուսեցայ շատ բան արտասուելի, գրութիւնը աղուոր է, եւ գիրք մը գրելու նիւթ կը մատակարարէ, մեղք որ ծուր կը վարդապետէ, եւ լեզու եւ ուղղագրութիւն իրար կը խառնէ:

Հիմա, սիրելի «Աղջկաբար», հարցից գրեզ, եւ սուր ինձ պատասխանի:

Այս միեւնոյն թիւին մէջ, ա. էջ, բ. սիւն, կը գրէք իր բախիւն. ինչո՞ւ, ինչո՞ւ, ինչ սոսկալի ոճիւր. «Գործածութիւն, գերագոյն վաւերացում». «ազգ մը՝ ոչ տարիներ» այլ դարեր, հինգ վեց դար գործածել, արդէն կանոն դարձել՝ «որքան ալ սխալ ըլլայ», ինչպէս կ'ըլլայ որ կը գործածէք իր բախիւն, եւ ոչ սրբագործուած բաղիլը... Մենք խօսեցանք այս սխալին վրայ, կարդացիր, համոզուեցաք, ուղղեցիր:

Մենք այդ սխալն ուղղելու համար ետ ետ էինք զացեր. լեզուին սկը, մեր անմահ նախնեաց լեզուն, օրէնքը, հակառակ ձեր պատուէրին, պատգամին, թէ ինչ հարկ է եւս ետ երթալ ու հասկնալ թէ Ոսկեղարուն ինչպէս գրած են: Արդ, ինչպէս կ'ըլլայ որ հակառակ այս ձեր պատգամներուն կը գործածէք ուղիղ ձեւը, մինչ սխալը դարեր ու դարեր ապրեր է, ու դեռ

կ'ապրի, զրգերու, բաղդիրքներու մէջ է մտեր, եւ հարիւր տարիէ ի վեր գործածուող յետագայ խռովողութիւնը սխալը կ'ուզէր արդարացնել. տալով անոր քաղաքացիական կոտորածի իրականը, սովորութիւնը, դատարար՝ օրէնք, կանոն ու նման բաներ իրար կապելով:

Այս բոլոր բացառութիւնները միայն յետագայ չլլալուց բառին համար... Բաղդիրքները մեղքը ինչ էր...

Բայց հարիւրաւոր տարիներ տարած է, բաղդիրքներու, զրգերու մէջ մտած, եւ դեռ այդ սխալ ձեւով գործածողներ ալ կան. դուք ինչո՞ւ ելաք սրբազրեցիք. այդ թիւին մէջ գրած էք «բոս Բախտի», եւ այսօր հարիւր տարի հազիւ կեանք ունեցող հիւսիսային յետագային պաշտպան կը հանդիսանաք, որ հայ լեզուի բառգիրքներուն մէջ ալ գոյութիւն չունի, դեղի համար անգամ չկայ եւ ոչ մէկ հատ...

Դարեր ու դարեր երբեք գրուած է, գործածութեամբ վաւերացուած, «ազգ մը տարիներ շարունակ նոյն ձեւն ընդունած» են. հին. ինչպէս կ'ըսէք. բաղդիրքներու մէջ մտած, զրգերու մէջ մտած, դուք ինչո՞ւ այդ սրբագործութեամբ՝ սրբազանութեամբ ձեւով չէք գրեր, ու կը գրէք երբեք. հարիւր տարի չէ որ դիմացեր է՝ այդ կոշկոռու տուն յետագային պէս, այլ 400—է աւելի տարիներ, հին ձեռագիրներու մէջ ալ կայ, ըսէք, կ'աղաչեմ, ինչո՞ւ երբեք չէք գրեր, այլ երբեք կը գրէք...

Այնքան ձեւը տարբեր է Մաթեւոսեանի կեանք մը. դեռ երէկ էր որ ահագին ձեւ կրուցներ ունեցայ հին ու նոր աշխարհի հետ. գրեցինք, մրցեցինք. հանդիպեցայ ռուսացիներու՝ ազգիւն անձնուր, որոնք համազունցան, որջմամտ էին, հրաժարեցան սխալէն, եւ դարձան ուղիղիւն:

Դուք, սակայն, որ այդ անդալեւնաւ կան յետագային պաշտպան կը հանդիսանաք, որովհետեւ «գիմացի կողմին իսկ վկայութեամբ, հարիւր տարիէ ի վեր կը գործածուի», դուք ընտո՞ր. այդ Մաթեւոսեանը ամենը փոխեցիք ամենին հետ, «քանի որ, կ'ըսէք, մեծագոյն դատարարը

սովորութիւնն է, որ ուրիշ ասպարէզներու մէջ ալ օրէնքի ուժ ունի յաճախ» ինչո՞ւ առաջուր կոխեցիք այդ «օրէնք»ը, այդ «մեծագոյն դատարարը»...

«Խօսք ի իրենոր ըլլալ» կը գրէք. ինչո՞ւ համար հոս եւս կ'ոտնակոխէք այդ նուիրական «օրէնքը», «մեծագոյն դատարարը», «գործածութիւնը», «գերագոյն վաւերացումը», «քաղաքացիական իրաւունքը», ինչո՞ւ... տարիներ ու տարիներ կը գրէին յիրենոր, նոյն իսկ «Ազգաբարձի նոյն թիւին մէջ ալ կայ, 4րդ էջ, վարը թիւթօնին երկրորդ սիւնը. — Ան յիրենոր ըլլալ... ձեւը, դուք ինչո՞ւ ելաք սրբազրեցիք, ու այսօր այդ յարիւր տարի յայնիս խոյնիւն կը հանդիսանաք...

«Որպէս զի դատը շարունակուի»: «Բընաւ չսպասցուց»՝ Հոս եւս ինչ ո՞նի է որ կը գործէք. դարեւ, տարիներ կը գրէին ու կը գրեն դեռ չի շարունակուի, կամ չը շարունակուի. չի սպասցուց կամ չը սպասցուց. չ'շարունակուի, չ'սպասցուց. ըսէք, կ'աղաչեմ, ինչո՞ւ յիշաք քերեցիք այդ մեծագոյն դատարարը, գործածութիւնը...

Տարիներ ու տարիներ սովորութիւն եղած էր գրել «ի բերանէ քուսմէ», գրեցինք այդ առթիւ, ըսինք թէ պէտք է «ի բերանոյ քուսմէ» գրել. ինչո՞ւ ելաք եւ սրբազան «գործածութեան» «գերագունեղ վաւերացումը» ընդոտնելով՝ ուղիղ ձեւով գրեցիք, ու այսօր գոհնիկ յետագային համար կը արտօնէք, էջեր կը լեցնէք՝ լաւագոյն, ուղղագոյն դատի վայել ոճով...

Գործածութիւնը, սովորութիւնը, գերագոյն վաւերացումը կը սիրէ գրել «ինչպէս», դուք որ ջատագովելու ելած էք վաթախտարակ յետագան, ընտո՞ր կ'ըլլայ որ երկու հեղ կը գրէք. «Ինչպէս» հոս եւս կը կոխտեղ օրէնքը, թէն ուրիշ տեղեր ջնստեղծութիւնը կը հետեւիք այդ «գերագոյն վաւերացում»ին, սրբազան սուրբ գործածութեան «ո՛րկէ», «ակա՛մայ», «անգործնական», «բնական» ձեւերուն մէջ, որոնք հայհոյութիւններ են հայ լեզուի ուղիւն դէմ:

«Հրաշափառ ոգին» (Ապրիլ 20) վեր-
նագրով՝ Ձեր շատ գեղեցիկ մէկ յօդուա-
ծին՝ մէջ կը գրէք «Վ. ահանց երբեք չե-
կունելու կամ շեղելու»։ Երկու ոճիւր միա-
սին կը գործէք. երբեքին համար խօսեցայ
արդէն. բայց ինչպէս կ'ըլլայ որ թեկուե-
լու կը գրէք. կարելի՞ բան է. «գործածու-
թեան, գերագոյն վաւերացում»ին սրբա-
զնացուցած թեկաւորեցուն ինչպէս կ'ար-
համարէ՞ք, եւ թեկուելու կը գրէք, մինչ
անդին դժոխեցիս յետադարձին համար այդ-
բան ցովասանակման տողեր կը հիւսէք։
Միեւնոյն ոճիւրը նաեւ «Երանի մարդուն»
շատ գեղեցիկ «Գողգթին» մէջ (Ապրիլ 29)։

Ինչպէս նոյն թիւին մէջ գործումիս կը
գրուի (Սիպիլէ), երբ արար աշխարհ,
սովորութիւն, գործածութիւն, վեհագոյն
դաստաւորներ գործնական կը գրեն. ինչ-
պէս թոյլ տուիք որ Սիպիլէ այդպիսի ոճիւր
մը գործէր...

Այս հարցումներուն ծայրը չէ գար,
սիրելի «Ազգաբար» մասնաւանդ եթէ քիչ
մը դէպ ի ետ երթամ՝ մինչեւ 9րդ դար,
եւ սկսիմ հարցնել թէ 9-էն մինչեւ 20րդ
դար տեւող սովորութիւնները ինչո՞ւ փո-
խեր ենք այսօր, կու՞նէն սկսեալ... Այդ-
պիսի գործի մը ծրագիրը ունիմ մտքիս
մէջ, եւ եթէ մնաց ինծի կեանք, «Աշխար-
հաբար լեզուն» տնտեսով ունիմ գրելիք
աշխատութիւն մը, ուր աշխարհաբարին
դարէ դար, տարուէ տարի կրտս՝ փոփո-
խութիւնները, յիշաշրջումները պիտի տես-
նուին որոշակի։

Հոն պիտի տեսնուին բացայայտակի թէ
քանի քանի սրբագրութիւններ, մաքրա-
գործումներ եղած են մեր այսօրուան աշ-
խարհաբարն ունենալու համար, զոր պիտի
չունենայինք այնքան գեղեցիկ, այլ կո-
պիտ, անհարթ լեզու մը, եթէ գրողները
ձեր վարդապետութեան հետեւած ըլլա-
յին, երկրպագելով սովորութեան, խօսքով
անշուշտ, որովհետեւ գործով դուք արդէն
Ձեզի կը հակասէք։

Ձեր յօդուածին մէջ՝ ինչպէս ըսի ար-
դէն՝ լեզու եւ ուղղագրութիւն կը շփոթէք
իրարու հետ. լեզուն ժողովուրդն է, բայց

ուղղագրութիւնը՝ ոչ։ Շեշտի վրայ գրած
յօդուածիս մէջ՝ որ նախապէս երեւցաւ
նոյն ինքն «Ազգաբար»ի մէջ, եւ զոր ար-
տատպած եմ «Մի գրէք»ին մէջ, էջ 269-
274, կ'ըսեմ. «Գաղով նախադարձու-
նեղուն, հոս մասնաւոր ըսելիք մը չունիմ,
այլ միայն թէ ժողովուրդը՝ ինքը՝ նոր
շարք մը ստեղծած է, եւ կ'արտասանէ,
ժողովուրդն է լեզուն շինողը, (կը տես-
նէ՞ք, ձեր ըսածը ես արդէն կանուխէն
ըսած եմ), դիմադրել կարելի չէ, քերա-
կանին պաշտօնը զայն կանոնին յար-
մարցնեն է, եւ հոս՝ բարեբախտաբար՝
կանոնի մեղանշում չկայ։

«Ամէն ոք լսած պիտի ըլլայ, որ նոյն
ինկ յետին անուար՝ բոլոր —պես, —քար
եւ —օրէն վերջացող մակբայները նախայա-
րաշեշտ կ'արտասանէ. յարեալստաբար,
տիրաբար, դիւզագիտեմ, եւն էր տես-
նալիկ, մանաւանդ մակբայները նախայա-
րաշեշտ կ'ընան ըլլալ, միւսերն ալ կ'ընան
ըլլալ» կանոնի մեղանշում չկայ. եթէ
տիրաբար, վերջապէս արտասանէին, այս-
ինքն յարաշեշտ ընէին, հոս էր մեծ վը-
տանգը։ Ժողովուրդին ողջմտութիւնը շատ
թաղթ է գրողներուս ողջմտութեան (հոս է
որ կ'ընդգծեմ)։ Ռացէք որեւէ թերթ կամ
գիրք, եւ պիտի տեսնէք շեշտաւորման ա-
հագրին սխալներ, հարցականներ, երկար-
ներ սխալ տեղ նետուած, վերջնութեւ վան-
կերու վրայ նրբան սխալ շեշտեր» (էջ
272-3)։

Այս սխալները նոյն ինքն «Ազգաբար»ի՝
կոպիտ յետագան փառաբանող յօդուածին
մէջ կան արդէն, զորս վերեւ մասնաւոր-
շեցի. ֆորիկ, անգործածական, անպատշա-
թական... Հայ լեզուն այսպիսի շեշտ
չունի եւ չի կրնար ունենալ...

Ժողովուրդը, նոյն իսկ նոր լեզու ելլող
հայ տղեկը «սիրող կտոր կտոր չ'ըլլար»
կ'ըսէ. իսկ մեր գրողները «սիրող կտոր
կտոր չ'ըլլար»։ Ժողովուրդը՝ «ինծի տուր»
կ'ըսէ, իսկ գրողը՝ «ինծի տուր»... Դր
մէկը ըսեմ։

Միւր լեզուն արողները, աղճատողները
գրողներն են, սիրելի «Ազգաբար»։ Գար-

հուրելի սգիտութիւն կայ. քիչ մը գրելու շնորհ կը բաւէ՝ անմիջապէս թերթ մը հրատարակելու, վէպ մը գրելու, առանց որեւէ պատրաստութեան: Առտրունէ մինչեւ իրիկուն թերթ կը խառնեմ, և մեծ ցաւով կը տեսնեմ որ չկայ գրել մը որ ինք իրեն համաձայն ըլլայ, գիտակցութիւնն ունենայ ըրածին, քերականութիւն մ'ունենայ ծուռ՝ շիտակ, ո՛չ, այլ խառնափնդոր, ուղիղ՝ սխալ խառնամառն իրարու կը յաջորդեն:

Օր մը՝ «Վերջին լուր»ին խմբագրատունն էի, կային հոն Օտեան, Տէր-Յակոբեան, Տէր-Ներսէսեան, Շամտանճեան, (ասի ոտքի վրայ էր, քիթն ու բերանն ալ սրած՝ չճանչցայ, ներկայացնող ալ չեղաւ, երթալէն վերջը ըսին ով ըլլալը), և ուրիշներ: Եւ շխարհաբարի վրայ սկըսանք վիճաբանութիւն մը, եւ մատուտ ձեռք կը գրէի ու կը գրէի, կը ջրէի իրենց առարկութիւնները, կը բացատրէի կանոնը, օրէնքը, եւն. եւն. խնդիրը դարձաւ գիշանիլ բային վրայ. այդ երեսփոխանը սկսաւ տաք տաք պաշտպանել թէ ժողովուրդը գիշիլ կ'ըսէ, եւն. ըսի թէ ժողովուրդը գիշիլ է՝ ըսիր. այդ բառը իրենք չէ. դուք էք որ գիշիլ կ'ըսէք. ժողովուրդը իշանկ բայը իշնկ ըրեր է, կատարեալն ալ իշայ կ'ըսէ. բայց դուք գիշիլ կ'ըսէք. և կատարեալն գիշանցայ կ'ընէք անհեթեթ ձեւով: Չիշիլ եղած ատեն՝ գիշանեցայ չ'ըլլար, այլ գիշեցոյ, ինչպէս խօսիլ խօսեցայ. եթէ գիշանիլ ըսէիք՝ և կատարեալը գիշանեցայ ընէիք, կերպով մը կ'արդարանար. օծանկ բայը երբ օծիլ ըրած է ժողովուրդը, կատարեալը օծեցի կ'ըսէ, ի՞նչ թէ օծանեցի: Չըրցայ անոր՝ գլուխը խոթել՝ հակառակ բոլոր յոգնութիւններու: Ահա գրագէտը, որ տարբական բան մ'իսկ հասկնալու պատրաստութիւնը չունի... ըսի թէ գիշանիլը գիշիլ կ'ընէք. քեկանցիլ ինչու քեկիլ չէք ընել, ասոր պատճառներն եմ: Չըրեցաւ. գնաց: Հոն եղողներն ըսին որ Շամտանճեանն է, անիկա իր ըսածը ետ առնելու սովորութիւն չունի, եսայլն:

«Մի՛ գրէք»ը 64 գլուխ է. այդ բոլոր սխալները՝ Գործը տանելիք գրողներուն սխալներն են, մենք ալ մէջը 100 գլուխ կարելի է գրել, և դեռ չեն լծնար անոնք, վասն զի ամէն օր նոր նոր սխալներ կը բուռնին խումբ խումբ խենդ սոռնկի պէսս Այո՛, ժողովուրդը լեզուն կը չիւնէ, իսկ գրագէտը՝ (մե՛ք ազգին մէջ)՝ կ'աւրէւ կը հիանաս, կը նախանձիս, երբ եւրոպական թերթ մը կ'առնես ձեռքդ. ամէնքը միտրինակ, միեւնոյն քերականութեամբ, միեւնոյն ուղղագրութեամբ կը գրեն, շնորհ կայ մէջը. երբ հայ թերթ մը կ'առնես, կը ջրախիս զայրութէ՞դ. կարելի չէ գտնել երկու հոգի, որ միեւնոյն քերականութիւնն ու միեւնոյն ուղղագրութիւնն ունենան. քիչ կ'ըսեմ երկու հոգի. մէկ հոգի կարելի չէ գտնել, որ միեւնոյն ուղղագրութիւնն ունենայ, քերականութիւն մը ունենայ:

Կը գրեն քրքիլ, հալիլ, յշտնիլ, որոնք բոլոր ջէով են, սովորութիւն ըրեր են գրել չայով, իսկ տիղը կը գրեն ջէով, գեղ, որ կոպիտ սխալ է. «Ազգարար» կամ ուրիշ թերթ մը վաղը պիտի ըսէ թէ «Գործածութիւնն է որ կը կազմէ գերագոյն վաւերացումը: Երբ ազգ մը տարիներ շարունակ ձեւ մը կ'ընդունի և կը գործածէ, ա՛ն արդէն կը դառնայ կանոն, որքան ալ սխալ ըլլայ»...

Որով այս սխալները և այն բոլորը՝ որոնց վրայ կը խօսիմ գրեիս մէջ՝ պէտք է ընդունինք... բայց այդ սխալները՝ գործածողը «ազգ մը չէ», այլ ազգի մը կէս-գիտուն, չըսելու համար սգէտ գրողները: Այդ չհասնելիք ըլլալու շարախառնատ յետապալին պաշտպան կը հանդիսանաք և կ'ուզէք որ գործածուի, գիտնալով հանգեթմ որ սխալ է: Քանի որ ուղիղը կայ՝ ինչու սխալը գործածէիք. երբ քրքիլն ուղիղ քրքիլ է, ինչու սխալը գործածէիք:

Կը յուսանք որ ապագան աւելի գիտակից, և աւելի նախաձեռնողիւր ըլլայ, և այդ՝ բոլոր սխալները վտարէ դուրս հայ լեզուէն:

Եզրակացնենք. կը գրէք. «... մեր պա-

տուական հայրերը թող չգայթակղին, երբ թերթի կամ գրքի մէջ տեսնեն նման փոփոխութիւններ»:

Չգիտեմ ազատ ասալարէզ, սիրելի «Ազդարար», ինչպէս եւ բոլոր անոնց որ ձեզի պէս կը մտածեն. ըրէ՛ք ինչ որ կ'ուզէք. այլ եւս չմտայն չենք հաներ. չենք գայթակղիր. ասէ՛ք, վայելեցէ՛ք, ինչ որ ձեզի հրամցնեն» (ոչ ժողովուրդը)՝ այլ ազգաները:

«Գլուխնիդ Պոչիկանց քարը»:

Հ. Ա. ՂԱԶԻՅԵԱՆ

«Ազդարար» ինչպէս տեսանք վերեւ, կարծիքէն է անոնց, որոնք աշխարհաբարը գրաբարէն ելած կը համարին: Ասիկա առաջապէ է՝ ըստ իս: Ո՛չ թէ աշխարհաբարն է գրաբարէն ելլողը, այլ գրաբարն ինք ելած է աշխարհաբարէն: Երկրագունտ ըստած բանին վրայ չկայ ազգ, կարելի է ըլլայ մեր գլխուն վերեւ կախուող աստղերուն կամ մոլորակներուն մէջ, ասի չեմ գիտեր, որ ազգ ձեւացածին պէս սկսած ըլլայ ոսկեզարու լեզուով խօսիլ: Այլ դարեր, տարիներ անցած են եւ լեզուն յղիւեկելով՝ մաքրուելով բուսեր է ոսկեզարը՝ գրագէտներու գրչին տակ:

Մեր ազգը ըստ Հերոդոտի, Ստրաբոնի, Քրիստոսէ 600 տարի առաջ կար պատմականօրէն. այդ ազգը ինչ լեզու կը խօսէր, հոթենթերէն. անշուշտ հայերէն. այդ լեզուն ոսկեզարու լեզուն էր, ոչ, հազար անգամ ոչ. մեր ոսկեզարը եղած է հին գերող դարուն առաջին կիտուն, այսինքն Գրոց գիւտէն անմիջապէս վերջ. հոս ալ գաղտնիք կայ. ինչպէս յանկարծ ոսկեզար կը ստեղծուէր. Դանիէլեան գրերն ինչ էին ... բայց անցնինք: Ուրեմն հինգերորդ դարուն ունեցանք ոսկեզար, Քրիստոսէ վեց դար առաջ ալ գոյութիւն կու տան մեք ազգին՝ կ'ըլլան տասներմէկ դարեր...

Ժողովուրդը այդ դարերուն մէջ ոսկեզարու լեզուն կը խօսէր. ոչ, հազար անգամ ոչ. եւ չեմ կարծեր որ նոյն իսկ Ս. Սահակ, Ս. Միսրիպ՝ այդ իրենց գրած լեզուով խօսած ըլլան, կիկերոնի, վիր-

գրիոսի լեզուով խօսած չէ երբեք հռոմայեցին, եւ ոչ իսկ իրենք զրոգները. անոնք իրենց աշխարհաբարն ունէին: Եղիոս Դոնատոս՝ հռոմայեցի նշանաւոր Քերականը կը մեղադրէ վիրգիլիոսը՝ իր «Հսփականանք» ին մէջ՝ տեղ մը գեղջկան կան բացատրութիւն մը գործածած ըլլալուն համար. Գիդերու մէջ կը խօսին այդ լեզուն՝ ըսելով, Յոյներն ալ չորս գաւառաբարբառ ունէին. Դորիացի, Եւոդացի, Յոնիացի եւ Ատտիկեցի: Հոս ասոնց քովիկ զննէք նաեւ Խորենացւոյ «Հայկական լեզու» խօսքը. եթէ միայն զբարբար լեզուն ըլլար ունեցածնիս, ինչո՞ւ լեզուաց ըսէր... (Պատմ. Գ. 52):

Գրուած ու խօսուած լեզուներու մէջ միշտ տարբերութիւն եղած է: Ընդհանուր ըստածք է որ մեր ժողովուրդին բարձրագոյն դասը, արքունիքը, եկեղեցականները այդ լեզուով կը խօսէին. համարինք որ ասոնք կը խօսէին. հապա ժողովուրդին միւս մասը, Հապա միւս գաւառներու ժողովուրդը: Մեր ազգը բնա մը գաւառաբարբառ ունէր, մէկ բարբառը՝ այսինքն Արաբատան լեզուն՝ վերածեցին գրաւորի, զոր Երզնկացին Ոստանէիկ կ'անուանէ: Իսկ միւսերը. անոնք ամէնքն ալ ապրեցան, մէկը Մշեցիին բերնին մէջ, մէկը Վանցիին, եւն. եւ այսպէս իւրաքանչիւր գաւառ պահեց իր բարբառը: Իմ ծննդավայրիս գծին վրան՝ մէկ մէկէ մէյմէկ ժամ հեռու երեք գիւղեր կային, չորսին ալ բարբառը տարբեր էր, առած բերած էին հետեւինք բարբառն այն տեղերուն՝ որոնց մէջ գաղթած էին:

Խտաբացիք ալ իրենց բնա մը բարբառներէն մին՝ Տոսկեանը՝ առին իրենց գրական լեզու ըրին, բայց մնացին միւս բարբառները, եւ կան ցայսօր, որոնցմէ ոմանց համար, մանաւանդ Պոնտոսացւոյ՝ կարելի է տալ կորիւնի «խոշորագոյն ու խնցրիկագոյն» անալանները, եւ սակայն կային ու կան դեռ ասոնք եւ կ'ապրին: Մերք ալ Ոստանիկէն գատ՝ ուրիշ լեզուն բարբառներ ունէինք. որոնց մասին խօսելով կորիւն՝ «խոշորագոյն եւ խնցրիկա-

զոյն» կ'անուանէ. բայց կային ատոնք, եւ ոսկեղաբու լեզուն չէին, թէ ոչ ինչպէս այդ ածականները տար անոնց. աշխարհաբար էին, ժողովուրդին խօսածն էր, այդպէս էր նաեւ նախապէս այն լեզուն՝ որոնցմէ իրենք ոսկեղաբու կերտեցին. ուրեմն ոսկեղաբու լեզուն՝ բուսաւ իրմէ առաջ եղող ժողովուրդին մէկ բարբառէն, զոր գեղջուկ՝ կ'անուանեն: Խորենացին (Գրիգ. Ա. Գլ. ԺԲ.) կը գրէ. «Վասն որոյ աղարարանալ թուի առասպելին՝ որ ասի ի մէջ գեղջկաց. թէ քո Շարայի որկորն է, մեր Շիրակայ ամբարքն չեն»։ Տարակոյս չկայ որ ըստածը ժողովուրդինն է, բայց լեզուն՝ ոչ. Խորենացին ձեռի դրած է, ինչպէս ձեռի դրած են բոլոր յաջորդ մատենագիրքերու մէջբերումները ժողովուրդական առածներէն, մինչեւ Մագիստրոս, եւ. Բայց անդին կան թուրքի փաւստոս եւ փարպեցի՝ որոնք բուն ժողովուրդին բերնէն մէջբերումներ ունին, Նարեկացին իր տաղերուն մէջ ձեռք ունի, որ այսօրուան աշխարհաբարն է, Ներսէս Շնորհալի՝ ճանկերով իր Առակներուն՝ Հաներայններուն մէջ. Ներսէս Լամբրոնացի՝ «Հաղարատացիդ աղարողոն կու հագնին երկու թիգ սաքուլալով», կոն՝ կը ըրէ, այսօրուան աշխարհաբարն է։

Ու մեր ուսմօրէն մատենագրութիւնը՝ ան ալ՝ բուն ժողովուրդին լեզուն չէ, ան ալ զբականացած է. այսպէս նոյն ինքն Շնորհալին, Մխիթար Հերացին, ու բոլոր բժշկարաններուն լեզուն, Սիբատ, Ամիրտովլաթ Ամասիացի, եւ. եւ. ա-

սոնք բոլոր իրենց ուսմօրէն գրութեանց զբական ձեւ տուած են, խառն են գրաբարով, բուն ժողովուրդինը չէ, ինչպէս չէ մեր այսօրուան զբական լեզուն՝ բուն ժողովուրդինը։

Ոսկեղաբու օրով հիթ աշխարհաբար չըլլար՝ Բուզանդ ուրկէ՝ պիտի դնէր այդ նմոյշները, նոյնպէս Ղազար, երկուքն իրարմէ հազիւ 70—80 տարի հետու. Եւ ինչպէս կարելի է ենթադրել որ գեղջուկ հայ մը՝ մշակ մը՝ այդ դարուն «Թոր» ժամ զանեղեւութն եւ զնորին զմտնջեւ նաւոր գրութեանն ճառեցէ որքի նման նա խաղասութիւններ յօրինէր իր անմշակ մտքով ու խօսէր. այդ տողերը զորոք Եզնիկն անգամ չէ խօսած, սա «գի մի» մը թարգմանութիւնն էր զորոքն ըստ իր յատկութիւն լուսոյն լիցին»ի պէս տղերի։

Այդ լեզուն չի խօսուիր, գրողն ինք ալ չէ խօսած, ատի զբականութեան լեզու է. ասոր աշխարհիկը՝ խօսուածը այն լեզուն է՝ զոր մենք կը խօսինք այսօր, անշուշտ հետզհետէ փոփոխելով, պարզուելով, ինչպէս եղած է ամէն ազգի մէջ։ Մէկ խօսքով, մեր այսօրուան աշխարհաբարը գրարարն ելած չէ, այլ մէկն է այն բարբառներէն, որոնցմէ նախնիք ոսկեղաբար հանեցին դուրս...³

Եւայլն, եւայլն, ժամանակ չունիմ երկարելու, պարզ կարծիք մըն է որ կը յայտնեմ, սանկս փախցունք մը տալով. մեղքը եթէ կայ՝ «Ազգարար»ին ճիտը։

ՆՈՅՍ

1. Գեղջուկ ընդհանուր ըստածն է. կ'ըսեն նաեւ փանիլ բառ, ասկից խօսք, հասարակաց բառ, աշխարհի բառ, աշխարհաբար, աշխարհիկ լեզու, եւ. Այս փերէին երկուք՝ այլ եւս սովորական դարձած են, եւ մենք ալ կը գործածենք։

2. «Յուսարբքի» նոր հասած թիւին մէջ (17) Պ. Խաւանեան «Աշխարհաբարը ծնունդն է զարարին» կ'ըսէ, եւ մէջբերումներ ունի այլ եւ այլ անմեք. մեր ըսածին հակառակն է որ կը պաշտպանէ. Այդ յիշուած անմեքն ունի մէջ Հ. Ասատուր եւ Գ. Զօհրապ աւելի կը մօտենան մեր զապարարին. Եւ համարիտ չմէ Ալաթն. եանի. եւ չինն ստացողը չի կրնար տիրել նորին վը-

բայ. Միմեան բաւական լաւ գրաբար գիտէր, բայց մէջ բերուած չինք տողին մէջ երեք սխալ ունի աշխարհաբարի. աշխարհաբարը այս՝ կրնայ եւ պէտք է օգտուի գրաբարի բառամբերքէն, զօնմէն, բայց ինք ասանմէն լեզու է, եւ գրաբար գիտցող մը չի կրնար աշխարհաբար լաւ գրել, եթէ չէ ուսումնասիրած գայն. Կը ճանչնամ գրաբար գիտցողներ, որոնց աշխարհաբարը քերտերէի թիւ կը տարբերի. Աշխարհաբար ուրոյն եւ անշուշտ լեզու մըն է Գ. Զօհրապի ըսածին պէս՝ ըստ քերականական կազմութեան, եւ իր ծնունդն անկէ առած չէ, ինչպէս կ'ըսէ Ալաթնեան, այլ հակառակն է՝ ինչպէս ըսինք վերեւ։